

РОЗДІЛ 3

**УТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ
ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ У ГАЛИЧИНІ**

Наприкінці XIX ст. українське національно-культурне відродження в контексті формування модерної нації досягнуло політичного етапу, що загалом відповідало загальним тенденціям т. зв. «малих» націй Центрально-Східної Європи. Політичні партії до своєї діяльності залучали якомога ширші верстви народу і почали висувати вимоги політичного самоврядування, проголошення автономії, а то – і цілковитого політичного самовизначення та становлення власної суверенної держави¹.

Першою українською політичною партією на території Галичини зокрема та України загалом стала Русько-українська радикальна партія (РУРП), заснована 4 жовтня 1890 р. у Львові. Як видно із назви політсили, у ній фігурувало поняття «Русько-українська», яке, щоправда, на початок 1890-х років уже і не було настільки новаторським для тодішнього галицького інтелектуального середовища, та і для очільників РУРП його застосування було всього лише наслідком їхніх попередніх історіософських роздумів (як і загалом ідейне підґрунтя радикальної політичної ідеї)².

Михайло Павлик – один із лідерів новопосталої партії – ще до її заснування поруч із іншим майбутнім керівником «радикалів» Іваном Франком брав активну участь у робітничому русі

¹ Детальніше див.: Hroch M. *Social Preconditions of National Revival in Europe; A Comparative Analysis of the Social Composition of Patriotic Groups among the Smaller European Nations*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985. 230 p.

² Артимішин П. *Українофільські суспільно-політичні середовища. Русь, Малоросія, Україна: галицькі українці у пошуках власного імені (XIX – перша половина XX століть)* / наук. ред. І. Орлевич. Львів: Логос, 2020. С. 127.

Галичини, зокрема співпрацюючи з польськими соціалістами³. Наприклад, у рукописних фрагментах статті про соціалістичне суспільство – своєрідну утопію, до якої М. Павлик прагнув у 1870–1880-х роках, – він поруч із галицькими «мазурами» (поляками), «жидами» (євреями), «циганами» (ромами) згадує і про місцевих русинів-українців⁴. Водночас для М. Павлика ключовим був не національний, а соціальний чинник: для нього головне – створення сільських та «маломіщчанських» громад, які «мають кілька котрій треба, пасовисько, ґрунт, худобу, хліборобські струменти і машини. Усе це – на гурт і обробляють землю і інше гуртом, спільним коштом і силою та складає урожай до громадських магазинів. Кожному робітникові в громаді – а робити тоді зможуть всі, і наші, і чужі, і жиди, і пани, і попи – кожному, кажемо, робітникові по праву належить все, што хто вробив і кождий може зробити з своїм заробком, што схоче»⁵. Ремесла ж та промислові об'єкти повинні були би перейти в підпорядкування міжнаціональних робітничих спілок-громад⁶.

В іншому фрагменті рукопису тез «Як тепер є, а як би бути повинно на Україні» М. Павлик констатував, що і Україна, яка перебувала у складі Австро-Угорщини, так і та, що у складі Росії, опинилися у ХІХ ст. у політичній та економічній залежності, а її громадяни були позбавлені умов для самостійного культурного розвитку (мови, літератури, культури тощо) та перебували під владою «буржуазії чужої та своєї», недостатньо були розвинуті громади і слабким був зв'язок сіл із містами⁷. Єдиним виходом із такої ситуації М. Павлик вбачав створення інтернаціональних робітничих, ремісничих та селянських громад-спілок із рівни-

³ Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899–1918). 2-ге вид., доп. Київ: Основні цінності, 2000. С. 29.

⁴ Львівська національна наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України. Відділ рукописів (ЛННБ ім. В. Стефаника. Відділ рукописів). Ф. 160 (Павлик Михайло Іванович). Од. зб. 10. П. 1. Арк. 3.

⁵ Там само. Арк. 2.

⁶ Там само. Арк. 1–2.

⁷ Там само. Од. зб. 9. П. 1. Арк. 1.

ми правами для чоловіків та жінок, із правом обирати всіх своїх чиновників у громадській і господарській справі та формувати громадські спілки, а ті – велику вільну громадську спілку – державу (як Швейцарія), яку він окреслював як «Русь-Україну»⁸, яка не повинна була би мати постійного війська, а його функцію виконувало би вільне козацтво⁹. Майбутню Русь-Україну М. Павлик бачив як велику наднаціональну спілку зі світською наукою в школі, рівними правами, навчатися в якій мали б люди різних віросповідань та національностей, а навчання велося би тою мовою, якою визначила би та чи та громада¹⁰.

У результаті М. Павлик змальовує майбутній суспільний та соціально-економічний устрій Русі-України, в якій були б рівні для усіх громадянські та економічні (господарські), колективна власність на землю і промислові виробництва, що підвищило би продуктивність праці та кількість виготовленої продукції, забезпечило би громадянам гідну освіту та правовий суспільний устрій¹¹.

Інший майбутній лідер «радикалів» Іван Франко разом із польськими соціалістами Болеславом Червенським і Людвіком Інлендером 1880 р. склали першу «Програму галицьких соціалістів», що мала стати платформою для створення в Галичині інтернаціональної за

*Михайло Павлик**

⁸ Там само. Арк. 4.

⁹ Там само.

¹⁰ Там само. Арк. 4–5.

¹¹ Там само. Арк. 5–6.

* Джерело: frankolive.files.wordpress.com

характером робітничої партії¹². У програмі йшлося про те, що в утворенні «сильної робітничої партії» – головної мети тодішніх галицьких соціалістів, мав би, крім організованого польського та єврейського «пролетаріату», взяти участь й «пролетаріат» український¹³. Щодо національного питання, то в програмі партії йшлося про рівні права усіх народів щодо національного, політичного та культурного розвитку і висловлювалося бажання про здобуття польським та українським народами права на незалежне національне існування¹⁴.

Іван Франко*

Цікавим є Франковий підхід і до внутрішньо українського питання. Він рішуче критикував як русофільську, так і українофільську суспільно-політичні та культурні течії українського руху в Галичині: перших він вважав «політичною фракцією українців, яка прагне до злиття націй української з великоросійською, намагаючись поступово згладжувати окремі національні риси українців і сіючи чвари між українцями і поляками», а других, яких називав «українською національною партією», вважав «чисто буржуазним» напрямком¹⁵.

Втім, партії галицьких соціалістів так і не судилося поста-

¹² Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині... С. 29.

¹³ Франко І. Програма галицьких соціалістів. *Франко І. Зібрання творів*: у 50 т. / редкол.: Є. П. Кирилюк (голова) та ін. Київ: Наукова думка, 1986. Т. 45: Філософські праці. С. 455.

¹⁴ Там само. С. 461–462.

¹⁵ Там само. С. 460.

* Джерело: wikimedia.org

ти, а сам І. Франко, як і М. Павлик, аж через десятиліття отримали нагоду долучитися до розробки ідейної основи у програмі нової політичної партії – РУРП, заснованої на зборах радикальної інтелігенції 4–5 жовтня 1890 р. з ініціативи Івана Франка, Михайла Павлика, В'ячеслава Будзиновського, Євгена Левицького, Северина Даниловича, Кирила Трильовського та ін.¹⁶.

У першому програмному документі партії, що побачив світ у жовтні 1890 р., члени РУРП означили себе «руско-українськими радикалами», які поставили перед собою як максимальні, так і мінімальні завдання. Відповідно до «програми максимальної», радикали намагалися в соціально-економічному секторі досягнути зміни способу виробництва згідно з постулатами «наукового соціалізму» (колективного устрою праці й колективної власності на засоби виробництва); у політичному напрямі – всієї повноти реалізації громадянських прав та свобод, незалежно від статті, автономії громад, повітів, країв і надання кожному із народів Австро-Угорщини можливості якнайповнішого розитку¹⁷.

У мінімальній частині програми РУРП декларувала в економічній сфері досягнення матеріального добробуту громадян та усунення економічної експлуатації¹⁸. У політичній площині закликали до: запровадження загального, безпосереднього, таємного голосування, до того ж підтримували активне й пасивне право вибору як для чоловіків, так і жінок; демілітаризації та трансформації постійного війська на «людове ополчене»; автоматії для всіх провінцій монархії та самостійного культурного й національного розвитку для усіх народів, що її населяли; розширення компетенції громадських судів, а також відповідальності судів присяжних у справах про важливі злочини і правопорушення, ліквідації обмежень у разі вибору судів присяжних,

¹⁶ Сухий О. Галичина: між Сходом і Заходом: нариси історії XIX – початку XX ст. 2-ге вид., доп. Львів, 1999. С. 45; Tomczyk R. Radykałowie i socjaldemokraci: miejsce i rola lewicy w ukraińskim obozie narodowym w Galicji 1890–1914. Szczecin: Zapol, 2007. S. 45–47.

¹⁷ Програма Руско-Української радикальної партії. Львів: Друкарня Народна Войтиха Манецкого, під зарядом В. Годака, 1890. С. 1–2.

¹⁸ Там само. С. 2–5.

Утворення українських політичних партій у Галичині

відповідальності урядовців перед судом присяжних за порушення законів під час виконання обов'язків¹⁹. В освітніх справах партія домагалася доступної (безкоштовної) для всіх громадян, незалежно від майнового становища, віку чи статі, секулярної освіти²⁰.

Водночас, хоч у першій програмі РУРП не ставилася вимога української (русько-української) державної самостійності, і одним з своїх завдань партія означила лише автономію для Галичини, втім наголосувалося на важливості формування національної самосвідомості українців шляхом плекання власної літератури, демонстрацій та ін.)²¹.

Уже незабаром перша програма РУРП стала предметом дискусії серед самих членів партії. Справа в тому, що від початку створення політсили у ній склалося «молоде» (націонал-радикали) та «старше» (соціал-радикали) крило. Перше ставило за мету поєднати соціалістичні погляди з українським національним питанням, друге робило насамперед акцент на соціально-економічних поставах. «Старші» дотримувалися консервативно-проавстрійської позиції та федералістичної програми Михайла Драгоманова. Молоді радикали зосередилися на вирішенні українських національних питань засобами марксизму²².

ЧИТАЦІ ДУМКИ.
(Спеціално на увагу українців через редакцію «Народ».)

Що думати, розмови про економічний і національний розвиток України. Значна частина її населення, речовою та духовною культурою, не відрізняється від українців на Україні. — Фактично українська культура і народність в Галичині і в Україні. Вартість української культури і національності для історичного розвитку України. Українська культура і національність в науці і в Україні. Наслідки української культури і національності в Україні.

Ті думки, котрі в нашому 17-му році набули великого значення і викликали не раз і на Україні і в Європі увагу. Історичний розвиток української культури і національності в Україні. Українська культура і національність в Україні. Українська культура і національність в Україні. Українська культура і національність в Україні.

Нам треба і думати і виконувати це. А думати не можна випадково, що тільки окремі думки і погляди виконувати треба. Ми не можемо, щоб ми не думали, щоб ми не виконували. Ми не можемо, щоб ми не думали, щоб ми не виконували. Ми не можемо, щоб ми не думали, щоб ми не виконували.

Помимо і справ російського націоналізму і справ українського націоналізму. Українська культура і національність в Україні. Українська культура і національність в Україні. Українська культура і національність в Україні.

Журнал «Народ», 1891 р.*

від початку створення політсили у ній склалося «молоде» (націонал-радикали) та «старше» (соціал-радикали) крило. Перше ставило за мету поєднати соціалістичні погляди з українським національним питанням, друге робило насамперед акцент на соціально-економічних поставах. «Старші» дотримувалися консервативно-проавстрійської позиції та федералістичної програми Михайла Драгоманова. Молоді радикали зосередилися на вирішенні українських національних питань засобами марксизму²².

¹⁹ Там само. С. 5–7.

²⁰ Там само. С. 7–8.

²¹ Там само. С. 7.

* Джерело: фото навод автор.

²² Грицак Я. «Молоді» радикали в суспільно-політичному житті Галичини. Записки Наукового товариства імені Шевченка. Львів, 1990.

У 1891 р. молодим крилом РУРП на чолі з В'ячеславом Будзинівським та Іваном Гринецьким у газеті «Народ» було опубліковано проект нової програми партії під заголовком-рубрикою «Матеріали до ревізії Русько-української радикальної партії»²³. Автори проекту поставили за мету своїх політичних прагнень запровадити такий економічний лад, за якого засоби виробництва були би власністю нації, а сама продукція та розподіл продуктів були б суспільною функцією²⁴. Становлення таких економічних умов в Австро-Угорщині, на думку В. Будзинівського та І. Гринецького, могло бути можливим лише тоді, коли кожен із народів, що проживали на території імперії, зорганізували би власну національну державу – «одинокого власителя средств продукційних»²⁵. Водночас у проекті наголошувалось, що члени РУРП як представники «рускої» політичної партії були би змушені відстоювати право автономії українців Галичини у складі Австро-Угорської імперії²⁶. Передбачалося, що державу буде поділено на національні адміністративні території, зокрема і на Русь (яка об'єднала б в одну одиницю терени Східної Галичини та Північної Буковини, населені переважно руським (українським населенням згаданих теренів) народом), кожній з яких надавалась би якнайповніша політична автономія²⁷.

Водночас цікаво, що у проекті пропонувалось поруч зі створенням «з Руси австрійської самостійної території цлової (митної)» також і утворення «унії цлової з Росією» з метою економічного єднання «з Україною» (так у тексті найменували

Т. 222: Праці Історико-філософської секції. С. 73–74; Шкраб'юк П. Ми, українські радикали... (Михайло Павлик і Радикальна партія). Львів, 2012. С. 134; Tomczyk R. Galicyjska Rusko-Ukraińska Partia Radykalna w latach 1890–1914. Szczecin: Zapol, 2007. S. 46–47.

²³ Артимишин П. Українофільські суспільно-політичні середовища... С. 132.

²⁴ Будзинівський В., Гринецький І. Матеріали до ревізії програми руско-української радикальної партії. *Народ*. 1891. 1 мая. С. 155.

²⁵ Там само.

²⁶ Там само. С. 157.

²⁷ Там само.

Наддніпрянщину)²⁸. Втім, на II з'їзді РУРП, що відбувся у жовтні 1891 р., цей проект не підтримали, а питання прийняття нової програми перенесли на пізніший час, який був позначений подальшим затяжним конфліктом між «старшим» та «молодшим» поколінням «радикалів»²⁹.

У 1895 р. один із лідерів «молодого» крила РУРП Юліан Бачинський підготував та подав до друку в серії «Універсальна бібліотека», що виходила у Чернівцях під керівництвом Дениса Лукіяновича, працю «Україна irredenta». Ще тоді, коли праця була лише у форматі рукопису, її зміст викликав хвилю дискусій, особливо серед «менторів» РУРПу І. Франком, який загалом позитивно її оцінив, та М. Павликом, а також М. Драгомановим, які сприйняли все викладене у брошурі Ю. Бачинського «одним великим нонсенсом»³⁰. Ще більше розголосу праця набула, коли вийшов її повний наклад, із яким мала змогу ознайомитися значно ширша громадськість. Найбільше суперечок викликала висловлена Ю. Бачинським теза про те, що лише здобуття Україною політичної незалежності стало б головною передумовою її подальшого соціально-економічного та культурного розвитку³¹.

Ставлячи перед собою мету вивчити стан відносин тогочасної України австрійської та російської, щоб виробити чітку стратегію та завдання РУРП для «найближшої практичної роботи», Ю. Бачинський зробив висновок, що в основі діяльності партії мала би бути ідея політичної незалежності українського народу, головним наслідком якої була б побудова самостійної України, нероздільної «від Сяну по Кавказ!», над досягненням якої повинні би працювати як галицькі, так і наддніпрянські українці. Водночас найголовнішим аргументом для втілення цієї ідеї у брошурі висловлювалась насам-

²⁸ Будзинівський В., Гриневецький І. Матеріяли до ревізії... С. 155.

²⁹ Шкраб'юк П. Ми, українські радикали... С. 132.

³⁰ Там само. С. 140–141.

³¹ Бачинський Ю. Україна irredenta / передм. В. Дорошенка. 3-тє вид.; Дод.: Листуванє Ю. Бачинського з М. Драгомановом з приводу «України irredent-и». Берлін: Видавництво Української молоді, 1924. С. 97.

перед неможливість українського населення і Галичини, і Наддніпрянщини повноцінно себе реалізувати економічно³².

У Галичині, на думку автора «України irredent-и», першочерговим завданням повинна була би стати боротьба з австрійським централізмом, через який Галичина була лише коронним краєм Австрії, а не самостійним «політичним організмом з власною політичною адміністрацією, котрою можна би підперти краєвий промисл, ... фабричну продукцію ... і охоронити їх перед чужою заграничною конкуренцією»³³. Водночас, згідно з твердженням Ю. Бачинського, в Галичині необхідно було боротися за зміни виборчої системи³⁴.

Теза Ю. Бачинського про те, що «здійснене усіх соціалістичних ідеалів (РУРПу) можливе тільки при повній політичній самостійності русько-українського народу», увійшла після тривалої дискусії між «старшими» та «молодшими» «радикалами» до нової, доповненої та відредагованої, порівняно з 1890 р., програми РУРП, прийнятої на IV партійному з'їзді, що відбувся у грудні 1895 р. До того ж у документі наголошувалося, що РУРП і надалі стоятиме «на ґрунті наукового соціалізму ... годячи ся на всі впливаючі з сего консеквенції на полі політичнім, економічнім і культурнім»³⁵.

Оскільки основне поле галицьких «радикалів» обмежувалося Австро-Угорщиною у територіальній та правовій площині, то по суті як перший етап до досягнення загальноукраїнської мети в програмі РУРП декларувалося «утворення окремої руської політичної території ... з як найширшою автономією», яка би об'єднала «руські» (населені здебільшого українцями) частини Галичини й Буковини³⁶. Для цього в партії пропонували поділити

³² Там само. С. 6; 97; 160–170.

³³ Там само. С. 160–161.

³⁴ Там само. С. 164.

³⁵ Програма русько-української радикальної партії пояснена Др. С. Даниловичем. Львів: Накладом редакції «Громадського Голосу»; 3 друкарні Нар. Ст. Манецького і Спідки (Готель Жоржа). С. 28.

³⁶ Там само. С. 32–33.

Галичину на західну (польську) та східну («руську») частини, «щоби до руської частини Галичини прилучити північно-західну часть Буковини, де також живуть Русини і щоби з того утворити окрему австрійську руську провінцію з окремим руським соймом, щоби в тій руській провінції заведено язык урядовий руській і щоби в своїм краю Русини самі собі були панами»³⁷.

Водночас в інших пунктах програми, що стосувалися соціально-економічних та культурних аспектів, вказувалося, що вони основним своїм результатом мали на меті побачити весь «русько-український нарід ... просвіщеним, шасливим, свобідним народом»³⁸. Ці принципи, вкотре дещо відредаговані та доповнені у програмі РУРП, прийнятій 1904 р., стали основою діяльності партії аж до початку Першої світової війни³⁹.

Тим часом упродовж 1899 р. всередині партії «радикалів» відбулися суттєві трансформації. Ще 1896 р. із РУРП виділилося соціал-демократичне крило, за ініціативою якого у вересні 1899 р. на конференції, скликаній у Львові, було засновано Українську соціал-демократичну партію Галичини й Буковини (УСДП) як автономну секцію Соціал-демократичної робітничої партії Австрії (СДРПА)⁴⁰. Її лідерами стали Микола Ганкевич, Семен Вітик, Юліан Бачинський, Михайло Новаківський, Яцко Остапчук, Андрій Шмігельський, Роман Яросевич та ін.⁴¹. Цікаво, що М. Ганкевич та С. Вітик були також членами Польської партії соціал-демократичної Галичини і Сілезії, займаючи керівні позиції в обох партіях, що періодично викликало непорозуміння

³⁷ Там само. С. 33.

³⁸ Там само. С. 33–64.

³⁹ Шологон Л. Програми політичних партій як джерело з історії українського національно-культурного руху Галичини (кінець XIX – початок XX ст.). *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2011. Вип. 20. С. 173.

⁴⁰ Tomczyk R. Socjaldemokraci ukraińscy i polscy w Galicji: (z dziejów współpracy). Warszawa: Fundacja im. Kazimierza Kelles-Krauza: we współpracy z Wydawnictwem Res Humana, 2007. S. 15.

⁴¹ Артимішин П. Українофільські суспільно-політичні середовища... С. 135.

із тою частиною соціал-демократів, яка була проти співпраці з польською стороною⁴².

*Перші депутати від Української соціал-демократичної партії на парламентських виборах 1907 р. Семен Вітик та Яцько Остапчук**

На сторінках першого номеру газети «Воля» – пресового органу УСДП – викладено основні ідейні засади діяльності ново-посталої партійного осередку. Оскільки УСДП була частиною Соціал-демократичної партії Австрії (СДРПА), то спочатку вона стояла на позиціях її Гайнфельдської програми 1889 р., яка передбачала використання всіх можливих засобів (преси, зборів, об'єднань, формування громадської думки) для поширення ідей соціалізму і насамперед боротьбу за загальне виборче право як важливий засіб агітації та організації, а також відстоювала впровадження справедливого робітничого законодавства, скорочення тривалості робочого дня, заборони дитячої праці, обов'язкового світського початкового навчання, безкоштовної середньої

⁴² Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899–1918)... С. 44; Кісь Н. Українська соціал-демократична партія. URL: <https://lia.lvivcenter.org/uk/organizations/usdp/> (дата звернення: 26.07.2019)

* Джерело: [wikimedia.org](https://uk.wikipedia.org/)

та вищої освіти, відокремлення Церкви від держави, заміни постійної армії загальним озброєнням народу тощо⁴³.

Заразом УСДП чітко означила і національне питання, вважаючи національне визволення частиною загальної соціалістичної боротьби: «...ми змагаємо до того, щоби цілий народ український виборов собі національну волю та самостійність політичну; наша ціль – вільна держава українського люду, українська республіка». Хоч водночас і зазначалось, що члени партії є «ворогами шовінізму», декларувався дружній до всіх соціалістичних сил (польських, чеських, німецьких, італійських, словенських) інтернаціоналізм, адже, мовляв, «лише з'єднані сили кляс працюючих без різниці народности і віри зможуть вибороти для люду робучого ліпші услівя житеві тепер та повне визволене в будучности»⁴⁴.

Тезу про необхідність вирішення національного питання висловлював і Микола Ганкевич, представляючи новостворену партію на VII з'їзді СДРПА 24–29 вересня 1899 р. у Брюні (тепер – чеське місто Брно): «...українські соціал-демократи змагатимуться до національної свободи народу, щоби возз'єднаний і звільнений український народ став поряд з іншими націями як рівноправний член»⁴⁵.

Коли у Російській імперії 1905 р. розпочалася революція, УСДП підтримала тамтешні революційні сили, насамперед українські, пов'язуючи з революцією надії на визволення України з національної, соціальної та політичної неволі. Так, у липні 1905 р. екзекутива УСДП випустила відозву «До українського народу в Галичині», у якій оцінила російський царський режим як найстрашнішого ворога поступу і свободи та закликала всю українську суспільність виступити проти царату, зокрема до-

⁴³ Жерноклеєв О. Галицька робітнича партія (1890–1892 рр.). URL: <http://narratif.primordial.org.ua/zern01.htm> (дата звернення: 26.07.2019)

⁴⁴ Поява Української соціал-демократичної партії в Галичині... С. 56.

⁴⁵ Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині: нариси історії (1899–1918)... С. 47–48.

лучитися до збору коштів на користь східноукраїнських революціонерів⁴⁶. І хоч 1907 р. революція в Росії була придушена, і тамтешні протестні сили знову перейшли у підпілля, УСДП і надалі стояла на позиції комунікування з цими осередками «з-поза Збруча», як і на тактиці поєднання соціальних вимог із національними. Цього в партії дотримувалися аж до Першої світової війни.

Тим часом 26 грудня 1899 р. на засіданні представників політичного товариства «Народна рада», «Комітету львівських русинів» та національно-демократичного крила РУРП було оголошено про створення Української національно-демократичної партії (УНДП). Ініціаторами її заснування стали вчорашні «радикали» Євген Левицький, Володимир Охримович, В'ячеслав Будзиновський, Теофіл Окуневський, Іван Франко, а також до них долучився і вчений Михайло Грушевський. Створення об'єднаної партії стало можливим і завдяки переходу до лідерства в народовецькому русі групи Юліана Романчука, що зблизило ідейні позиції народовців та націонал-радикалів. Під час зустрічі було сформовано склад Народного комітету – вищого органу партії, – до складу якого ввійшли Юліан Романчук (голова), Кость Левицький (секретар), Олександр Борковський, Іван Белей, Михайло Грушевський, Євген Левицький, Василь Нагірний, Євген Озаркевич, Володимир Охримович, Дам'ян Савчак, Омелян Темницький та Іван Франко. Виконавчим органом УНДП був Тісний народний комітет⁴⁷.

Уже 28 грудня 1899 р. у часописі «Діло» опублікували програму УНДП, у якій зазначалося, що «галицькі Русини» – це частина розділеного між імперіями «українсько-руського народу,

⁴⁶ Там само. С. 61–62.

⁴⁷ Расевич В. Українська національно-демократична партія (1899–1918 рр.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / НАН України; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 1996. С. 12–15; Kubek M. *Українська Partia Narodowo-Demokratyczna (1899–1919) – okoliczności powstania, cele, kierunki polityki. Nowa Ukraina. Zeszyty historyczno-politologiczne*. Kraków; Przemyśl, 2013. Nr 13. S. 48.

що мав колись самостійність державну, відтак боров ся віками за свої державно-політичні права, а ніколи не зрік ся і не зрікає ся прав народу самостійному», а тому в партії заявили, що «остаточною метою наших народних змагань є дійти до того, щоби цілий українсько-руський нарід здобув собі культурну, економічну і політичну самостійність та з'єднав ся з часом в одноцільний національний організм, в яким би загал народу на свою загальну користь орудував всіми своїми справами: культурними, економічними і політичними»⁴⁸.

Як перший крок до майбутнього всеукраїнського об'єднання, у партії вимагали створення в межах Австрійської держави на території, заселеній «Русинами» (українцями Галичини та Буковини), окремої провінції з правами автономії. Таку національну провінцію у програмі УНДП пропонували утворити внаслідок «знесення дотеперішних краєвих статутів для Галичини і Буковини, ... поділу Галичини на дві часті: руську і польську і ... Буковини на часті руську і волоську» та об'єднання цих «руських» частин в одне ціле⁴⁹.

Водночас у програмі чітко усвідомлювали та заявляли про національну єдність із «російськими Українцями» (із Наддніпрянщини) та «угорськими Русинами» (українцями) з «угорської Руси» (Закарпаття), і окреслили стратегію партії щодо зв'язків із ними. Як зазначалось у програмному документі: «... будемо серед російських Українців піддержувати такі змагання, котрі ведуть до перетворення російської держави з абсолютної і централістичної в державу конституційно-федералістичну, оперту на автономії народностей ... та що до угорської Руси: будемо змагати, щоби серед угорських Русинів викликати подібний рух національний, який є між галицькими і буковинськими Русинами, щоби загірті їх до уживання і плекання рідної мови, до борби проти винародовлювання, та до куль-

⁴⁸ Програма національно-демократичного (народного) сторонництва... С. 57.

⁴⁹ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848–1914: на підставі споминів. Львів: [Накл. автора]; Жовква: Друкарня оо. Василян, 1926. С. 327.

турної, економічної і політичної діяльності в користь угорсько-руського народу»⁵⁰.

*Учасники святкування 100-річчя публікації «Енеїди» Івана Котляревського у Львові, 1898 р. Верхній ряд: Іван Петрушевич, Філарет Колесса, Йосиф Кишакевич, Іван Труш, Денис Лукіянович, Микола Івасюк. Середній ряд: Іван Копач, Володимир Гнатюк, Осип Маковей, Михайло Грушевський, Іван Франко, Олександр Колесса, Богдан Лепкий. Нижній ряд: Михайло Павлик, Євгенія Ярошинська, Наталія Кобринська, Ольга Кобилянська, Данило Лепкий, Андрій Чайковський, Кость Паньківський**

Незабаром розуміння в УНДП національної ідеї було означене й у відозві до народу, оголошеній на початку січня 1900 р. Народним комітетом партії. Зокрема, у ній зазначалося, що головною метою та ідеалом для українських націонал-демократів мала бути «незалежна Русь-Україна, в якій би всі частини нашої нації зєдинили ся в одну новочасну культурну державу». Натомість, усвідомлюючи свою належність до австрійського державного та політико-правового поля, зауважували, що на шляху до досягнення цієї мети спочатку потрібно домогтися автономії у складі Австро-Угорської держави⁵¹.

⁵⁰ Там само. С. 328.

* Джерело: localhistory.org.ua

⁵¹ Там само. С. 331.

Однак аж до Першої світової війни лідери партії не мали чіткого усвідомлення того, як українцям дієво досягнути утворення національної автономії, а згодом – самостійності та єдності в умовах існування у різних державах. Здебільшого вони, часто безпідставно, сподівалися на те, що своєю лояльною поведінкою до Австрійської держави й правлячої династії зможуть «заслужити» покращення політико-правового становища українців, водночас вважаючи, що процеси загальної демократизації Австро-Угорщини обов'язково позитивно вплинуть і на життя місцевих українців⁵².

Тому не дивно, що навіть 1913 р., напередодні Першої світової війни, коли у світовій геополітиці ситуація вкрай загострилася, у передмові до зміненої відповідно до вимог нових реалій програми УНДП Степан Баран (на той момент новоспечений член партії та її Народного комітету), зауважуючи, що метою партії було досягнення національно-політичної, економічної (господарської) і культурної самостійності й об'єднання всіх українських земель в одну самостійну Українську державу, остаточно не пояснив, завдяки яким конкретним крокам цього вдалося би досягнути. У той самий момент він реально оцінював (не-)можливість втілення національно-політичного ідеалу УНДП у тодішніх умовах, коли український народ перебуває в трьох різних державах: Австрійській (Галичина й Буковина), Угорській (північно-східна Угорщина), і Російській (південна і південно-західна частина Росії), а тому, як запевняв С. Баран, «наші ближші, теперішні цілі мусять бути пристосовані до границь даних держав»⁵³.

Право-консервативне крило українського політичного спектра зайняв християнсько-суспільний рух, базований на комплексній ідеї перетворення українського суспільства в Галичині в національно свідому частину українського народу шляхом

⁵² Расевич В. Українська національно-демократична партія. URL: <https://lia.lvivcenter.org/uk/organizations/undp/> (дата звернення: 29.07.2019)

⁵³ Баран С. Наша програма і організація. Програма і організація української національно-демократичної (народної) партії. Львів, 1913. С. 10.

«органічної праці» (Олександр Барвінський) у поєднанні з переконанням, що українська нація повинна формуватися не як етнічна спільнота, а як спільнота конфесійна, греко-католицька (Сильвестр Сембратович)⁵⁴.

У межах цієї групи у жовтні 1896 р. за підтримки греко-католицької ієрархії та митрополита Сембратовича засновано політичне товариство «Католицький русько-народний союз» (за статутом – «Католицький русько-народний союз») (КРНС) – першу українську клерикальну партію – на чолі із Олександром Барвінським та Анатолем Вахнянином. КРНС виступав за продовження політики широкого компромісу з польськими правлячими колами Галичини («нового курсу»)⁵⁵.

Формулюючи мету діяльності товариства, автори його програмного документа відзначали, що метою було «дбати про релігійно-моральні, народні, політичні і економічні справи руського народу в Галичині іменно же про справи руських селян і міщан, на основах католицьких»⁵⁶. Для цього у КРНС пропонували утверджувати та підтримувати національну свідомість народу, пропагувати культ справедливості та взаємодопомоги, відстоювати

⁵⁴ Аркуша О. Український християнсько-суспільний рух у Галичині на початку ХХ століття: політичне товариство «Руська громада». *Шляхами історії. Науковий збірник історичного факультету ЛНУ ім. І. Франка. На пошану професора Костянтина Кондратюка*. Львів, 2004. С. 63; Лехнюк Р. На порозі модерного світу: українські консервативні середовища в Галичині в першій чверті ХХ століття. Львів: Літопис, 2019. С. 121–122.

⁵⁵ Жерноклеєв О. Українська соціал-демократія в Галичині: нарис історії (1899–1918)... С. 45–46; Клопова М. Русины, русские, украинцы. Национальные движения восточнославянского населения Галиции в XIX – начале XX века... С. 67–68; Лехнюк Р. На порозі модерного світу: українські консервативні середовища в Галичині... С. 143.

⁵⁶ Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДАІЛ України). Ф. 309. (Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка, м. Львів). Оп. 2. Спр. 170. (Статут політичного товариства «Католицький русько-народний союз» у Львові, 2 листопада 1896 р.). Арк. 1.

належне законодавство у сфері оподаткування та сприяти розвитку економічного життя в селах та містах⁵⁷. До того ж зауважувалося, що «членом товариства може бути кождий Русин, наколи є повнолітний і є австрійским горожанином»⁵⁸.

Незабаром КРНС розпався, натомість серед цього осередку у 1901 р. виникло ще одне політичне товариство – «Руська громада» (за статутом – «Руска Громада»). До її лідерів належали Олександр Барвінський, Тит Ревакович, Іван Верхратський, Анатоль Вахнянин, Євген Гузар, Володимир Левицький, Тит Заячківський⁵⁹. У статутному документі нового товариства стверджувалося: «Цілю Товариства є ... дбати про всесторонній розвій руского народу в Галичині і скріплене его сил у всяких напрямх, а то на народних основах і на релігійно-моральних началах ... стояти на сторожи політичних, горожанських та національних прав і свобод, запоручених рускому народови конституцією і її основними державними законами ... нести позитивну поміч господарно слабшим, іменно, дбати про двигнене селянства і міщанства»⁶⁰. Водночас, як і в документі КРНС, постановлялось, що членом товариства може бути кожен русин, який досягнув повноліття і має австрійське громадянство⁶¹.

Проте і «Руській громаді» не вдалося налагодити стабільної ефективної роботи⁶², а її місце зайняв створений 1911 р. Християнсько-суспільний союз (ХСС), створений за зразком популярних в Австрії християнсько-демократичних угруповань. На відміну від своїх попередників, ХСС мав чіткішу організаційну структуру та фіксоване членство, мережу місцевих організацій,

⁵⁷ ЦДІАЛ України. Ф. 309. Оп. 2. Спр. 170. Арк. 1.

⁵⁸ Там само. Арк. 2.

⁵⁹ Аркуша О. Український християнсько-суспільний рух у Галичині... С. 71–75.

⁶⁰ ЦДІАЛ України. Ф. 309. (Наукове товариство імені Т. Г. Шевченка, м. Львів). Оп. 2. Спр. 172. (Статут політичного товариства «Руська громада» у Львові). Арк. 1.

⁶¹ Там само. Арк. 2.

⁶² Лехнюк Р. На порозі модерного світу: українські консервативні середовища в Галичині... С. 146–150.

арбітражний суд і навіть секції за професійним, становим та іншими чинниками. Чисельність ХСС, за підрахунками його керівництва, на 1911 р. нараховувала 300–500 членів, і надалі поступово зростала⁶³. У той же момент структура ХСС ще не була цілком партійною; на місцях діяв інститут довірених осіб. ХСС не налагодив тісної співпраці з вищою ієрархією ГКЦ. Його соціальна база здебільшого зводилася до парафіяльних греко-католицьких священників старшого покоління. Як і попередні організаційні утворення християнсько-суспільної течії, ХСС був партією однією особи – її лідера О. Барвінського⁶⁴.

Так, 10 червня 1911 р. підписано проект статуту партії, який винесено на обговорення установчих зборів. 11 червня з'явилася відозва авторства Осипа Маковея та з редакційними правками й коментарями Олександра Барвінського, де виклали основні ідейні засади організації. Насамперед у «Відозві» зазначалося, що в партії ніколи не відступлять «від основної думки про самостійність нашого народу» і не вдаватимуться «в спілки з іншими, ненаціональними партіями». Тут же окреслено основні завдання новоутвореної партії, що полягали у пробудженні національної свідомості, культивуванні християнських цінностей, захисті ГКЦ, пробудженні у широкого загалу інтересу до політичного життя в межах Австро-Угорської монархії, турботі про економічний добробут населення, які би привели до національної самостійності в межах Австро-Угорщини⁶⁵.

Водночас на перших загальних зборах ХСС, що відбулися 29 червня 1911 р. і в яких взяло участь приблизно 70 делегатів, переважно педагогів та священників, поруч із обранням партійного

⁶³ Чорновол І. Українські клерикальні партії Галичини (1896–1939). URL: https://risu.org.ua/article_print.php?id=60925&name=studies_of_religions&lang=ua&#_ftn3

⁶⁴ Мудрий М. Рукописні джерела до історії Християнсько-суспільного союзу в Галичині на початку. *До джерел. Збірник наукових праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя*. Київ; Львів, 2004. Т. 1. С. 421–440.

⁶⁵ Кліш А. Християнсько-суспільний союз: інституалізація та діяльність. *Етнічна історія народів Європи*. 2015. Вип. 47. С. 56.

керівництва на чолі з Олександром Барвінським було затверджено й статут Союзу⁶⁶.

У статутному документі метою нової партії постановили «практичну діяльність християнства в суспільнім напрямі з підмогою береження та пособлювання духових і материяль-

Олександр Барвінський*

них справ християнського горожаньства»⁶⁷. До того ж у статуті ХСС прописувалося, що членами партії могли стати «повнолітні, уживаючі всіх прав горожанських австрійські горожани мужеского пола і християнського віроісповідання»⁶⁸.

Також у відозві від 14 жовтня 1911 р. зазначалося, що ХСС «хоче бути школою для суспільної і народної політики Русинів на христ[иянській] основі. Ми Русини маємо чого жалуватися на суспільні відносини, на перепони і труд-

ности в наших змаганнях до національ[о]-політ[ичного], просвітно-культурного і госп[одарського] розвитку і поступу, ми не можемо добитися рівноправности, ми на многих областях нашого церк[овного] і нар[одного] життя упосліджені в порівнянню з иншими народами австрійської держави. ... Ми хочемо релігійного мира»⁶⁹.

Загалом, попри те, що ХСС підтримував більшість вимог інших українських партій, насамперед УНДП щодо запрова-

⁶⁶ Там само.

⁶⁷ Статут «Християнсько-Суспільного Союзу» у Львові. Львів, [б. р.]. С. 1.

⁶⁸ Там само. С. 2.

* Джерело: uain.press

⁶⁹ Родимці! *Руслан*. 1911. 18 (5) жовтня. С. 1.

дження виборчої реформи, відкриття українського університету у Львові, поділу Галичини на українську і польську частини, протидії русофілам, він не зміг здобути значного впливу на тодішнє українське суспільство в Галичині та перерости в масову партію, а з початком Першої світової війни ХСС фактично припинив діяльність⁷⁰.

Отже, українська модерна нація дозріла до політичного етапу свого розвитку наприкінці XIX ст., який супроводжувався виникненням перших політичних партій на українських, зокрема галицьких, теренах.

Першою серед українських партій на території Галичини зокрема та України загалом на політичну арену в 1890 р. вийшла РУРП. У період свого існування до Першої світової війни в РУРП послідовно наголошувався пріоритет соціального над національним та еволюціонували від вимог подальшого розширення автономії Галичини до гасел про створення незалежної України на просторі «від Сяну по Кавказ» для насамперед найповнішої економічної реалізації українського народу і в Галичині, і в Наддніпрянщині.

Водночас УСДП, яка постала на базі соціал-демократичного крила РУРП у вересні 1899 р. як автономна секція СДРПА, первісно стояла на позиціях її Гайнфельдської програми 1889 р., яка передбачала використання всіх можливих засобів (преси, зборів, об'єднань, формування громадської думки) для поширення ідей соціалізму і насамперед боротьбу за загальне виборче право, відстоювала впровадження справедливого робітничого законодавства, скорочення тривалості робочого дня, заборони дитячої праці, обов'язкового світського початкового навчання, безкоштовної середньої та вищої освіти, відокрем-

⁷⁰ Кліш А. Християнсько-суспільний союз: інституалізація та діяльність... С. 61; Павко А. Політичні партії, організації в Україні: кінець XIX – початок XX століття: зародження, еволюція, діяльність, історична доля. Кінець XIX століття – лютий 1917 р. / ред. Б. І. Андрусишин. Київ, 1999. С. 216; Лехнюк Р. На порозі модерного світу: українські консервативні середовища в Галичині... С. 152–156.

лення Церкви від держави, заміни постійної армії загальним озброєнням народу тощо. Водночас, вважаючи національне визволення частиною загальної соціалістичної боротьби, представники УСДП наголошували і на важливості національного питання, хоча виступали «ворогами шовінізму» та підтримували дружній до всіх соціалістичних сил інтернаціоналізм.

У середовищі УНДП, заснованої у грудні 1899 р., ключовою стратегічною політичною метою вважали досягнення національно-політичної, економічної (господарської), культурної самостійності й об'єднання всіх українських земель в одну самостійну Українську державу, а першим кроком до майбутнього всеукраїнського об'єднання вбачали утворення в межах Австрійської держави на території, заселеній українцями, окремої провінції із широкою національною автономією в законодавстві й адміністрації. Втім, аж до Першої світової війни лідери партії не мали чіткого усвідомлення того, як українцям дієво досягнути утворення національної автономії, а згодом – самостійності та єдності в умовах існування у різних державах.

Водночас представники ХСС, у межах якого впродовж 1896–1914 рр. послідовно інституційно постали КРНС (1896), «Руська громада» (1901) та ХСС (1911), підтримували більшість вимог інших українських партій, насамперед УНДП щодо запровадження виборчої реформи, відкриття українського університету у Львові, поділу Галичини на українську і польську частини, протидії русофілам, але робили особливий акцент у справі розвитку національного та суспільно-громадського життя галицького українства на християнській основі. Однак жодне зі згаданих християнсько-суспільних товариств не змогло перерости у масову партію, а з початком Першої світової війни останній їхній репрезентант – ХСС – фактично припинив діяльність.

Павло Артимішин